

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Žujić

Eksodus hrvaških Srbov leta 1995

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Žujić

Mentor: izr. prof. dr. Uroš Svete

Somentor: izr. prof. dr. Iztok Prezelj

Eksodus hrvaških Srbov leta 1995

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvala

Zahvaljujem se svojemu mentorju dr. Urošu Svetetu za strokovno pomoč ter usmerjanje pri pisanju diplomskega dela.

Svoji družini se zahvaljujem za podporo v času pisanja diplomskega dela ter podporo pri samem študiju.

Izražam tudi zahvalo vsem mladim raziskovalcem, znanstvenikom in akademski skupnosti, ki s svojimi idejami in delom premikajo naše meje znanja in spoznanja.

Eksodus hrvaških Srbov leta 1995

Vojne na ozemlju bivše skupne države Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki so se dogajale v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, so bile nedvomno ene izmed bolj krvavih vojn v novejši zgodovini, kar je že samo po sebi značilnost državljanskih vojn. V nadaljevanju se bom ukvarjal s problemom eksodusa hrvaških Srbov, kar predstavlja kolektivno selitev bodisi na prostovoljni bodisi na prisilni ravni. Množična selitev večine srbskega prebivalstva, živečega na ozemlju Republike Hrvaške v takratni mednarodno nepriznani Republiki Srbski Krajini, se je zgodila med dvema vojaško-policijskima akcijama Blisk in Nevihta (1995). V prvi so oborožene sile Republike Hrvaške v sodelovanju s policijskimi enotami zavzele področja Zahodne Slavonije, v drugi operaciji pa skupaj s policijskimi enotami ter na nekaterih področjih še z drugimi oboroženimi silami z območja sosednje BiH zavzele območja Severne Dalmacije, Korduna, Like in Banije, ki so bila od leta 1991 pod nadzorom lokalnih srbskih oblasti. Številke o beguncih zelo odstopajo glede na izvor podatkov, vsekakor pa govorimo o več sto tisočih ljudeh pretežno iz ruralnega okolja, ki so se umaknili med ali po končanih operacijah Blisk in Nevihta. V diplomski nalogi se nisem ukvarjal le s samim eksodusom oziroma selitvijo prebivalstva, temveč sem se osredotočil tudi na razvoj ključnih vojaško-političnih dogodkov, ki so se zgodili na omenjenem prostoru v časovnem okviru štirih let (1991–1995) in so posredno ali neposredno vplivali na padec RSK, kar je tudi sprožilo eksodus srbskega prebivalstva, ki je več stoletij živelo na omenjenem območju.

Ključne besede: eksodus, hrvaški Srbi, Republika Srbska Krajina, Blisk, Nevihta.

The exodus of Croatian Serbs in 1995

Wars on the territory of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia in the nineties of the previous century were undoubtedly one of the bloodiest wars that have occurred in recent history which in its essence is a sort of unwritten characteristic of civil wars. Further on I analyse the problem of exodus of Croatian Serbs which represents a collective migration either voluntary or due to the use of force. The mass exodus of the majority of Serbian population living on the territory of the Republic of Croatia in an international unacknowledged self-declared Republic of Srpska Krajina took place during the military-police operations Blisk and Nevihta in 1995 when the Croatian military and police forces took control of the geographical area of Western Slavonia in operation Blisk (Flash), and Northern Dalmatia, Kordun, Lika and Banija in operation Nevihta (Storm), which are the territories that had been ruled by local Serbian authorities since 1991. The number of refugees strongly varies due to big differences in data coming from various sources, but we are definitely talking about hundreds of thousands of people mostly from rural areas who escaped during or after the operations Blisk and Nevihta. Throughout the thesis I have not focused solely on exodus or on population migrations but also on the military and political developments that have occurred in the respective area during the period of four years (from 1991 to 1995) and have also resulted in the fall of the RSK (Republic of Srpska Krajina) that led to the exodus of Serbian population who had been living in the fore mentioned area for centuries before these events occurred.

Key words: Exodus, Croatian Serbs, Republic of Serbian Krajina, Flash, Storm.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	7
2	METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR.....	8
	2.1 OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA.....	8
	2.2 CILJI PREUČEVANJA.....	8
	2.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	9
	2.4 METODE DELA.....	9
	2.5 TEMELJNI POJMI.....	9
	2.5.1 Eksodus.....	9
	2.5.2 Hrvaški Srbi/Srbi na Hrvaškem.....	10
	2.5.3 Krajina.....	11
3	DOGODKI V SFR HRVAŠKI NA PREDVEČER RAZPADA SFRJ.....	12
	3.1 ZAČETKI SAMOORGANIZIRANJA SRBOV NA HRVAŠEM.....	13
4	RSK KOT SAMOSTOJNA DRŽAVA?.....	14
	4.1 SPLOŠNE GEOGRAFSKE IN DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI.....	14
	4.2 SMERI POLITIK V RSK.....	15
	4.3 POVEZAVA RSK Z ZRJ.....	15
	4.4 ZAČETKI VOJAŠKEGA ORGANIZIRANJA.....	16
	4.4.1 Organizacijska delitev SVK.....	18
5	OPERACIJA BLISK IN Z NJO POVEZAN EKSODUS SRBOV IZ ZAHODNE SLAVONIJE.....	19
6	OPERACIJA NEVIHTA IN Z NJO POVEZAN EKSODUS SRBOV IZ ZAHODNEGA DELA RSK.....	23
	6.1 POTEK OPERACIJE.....	25
	6.1.1 Nevihta I.....	25
	6.1.2 Nevihta II.....	26
	6.1.3 Nevihta III.....	27
	6.1.4 Nevihta IV.....	28
	6.2 EVAKUACIJA PREBIVALSTVA V POVEZAVI S PROBLEMATIKO BRANJENJA RSK.....	29
	6.3 ODNOS HRVAŠKIH OBLASTI OB EKSODUSU.....	30
	6.4 POSLEDICE OPERACIJE NEVIHTA.....	30
	6.4.1 Vojaške žrtve.....	30
	6.4.2 Civilne žrtve.....	31
	6.4.3 Izseljevanje.....	32
	6.4.4 Ropanja, kraje in uničevanje premične in nepremične lastine.....	32
7	ZAKLJUČEK Z VERIFIKACIJO HIPOTEZ.....	34
8	LITERATURA.....	37

SEZNAM KRATIC

HDZ	Hrvaška demokratska stranka (hr. Hrvatska demokratska zajednica)
HHO	Hrvaški helsinški odbor za človekove pravice (hr. Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava)
HV	Hrvaška vojska (hr. Hrvatska vojska)
HVO	Hrvaški svet obrambe (hr. Hrvatsko vijeće odbrane)
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
NDH	Neodvisna država Hrvaška (hr. Nezavisna država Hrvatska)
RS	Republika Srbska (srb. Republika Srpska)
RSK	Republika Srbska Krajina (srb. Republika Srpska Krajina)
SAO	Srbska avtonomistična samouprava (srb. Srpska autonomna oblast)
SDS	Srbska demokratska stranka (srb. Srpska demokratska stranka)
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SVK	Srbska vojska Krajine (srb. Srpska vojska Krajine)
TG	Taktična skupina (srb./hr. taktična grupa)
TO	Teritorialna obramba
VJ	Vojska Jugoslavije
VRS	Vojska Republike Srbske (srb. Vojska Republike Srpske)
ZNG	Hrvaška nacionalna garda (hr. Zbor narodne garde)
ZP	Zborni področje (hr. Zborni područje)
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija

1 UVOD

Eksodus Srbov, ki so živeli na prostoru Hrvaške, je bila le ena od tragedij, ki so se zgodile različnim narodnim in verskim skupinam ob razpadu bivše Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljevanju SFRJ). Po avtorju knjige »Knin je pao u Beogradu«, generalu Milisavu Sekuliću, je nesporno, da je ta eksodus ena od večjih nesreč, ki so se zgodile narodom na območju bivše SFRJ. Nesporno pa je tudi to, da je to bila to krvava usoda civiliziranega ljudstva ob samem koncu dvajsetega stoletja (Sekulić 2001, 5). Eksodus je bil po obsežnosti in posledicah primerljiv z eksodusom italijanskega in nemškega ljudstva, ki se je zgodil po drugi svetovni vojni, v katerem sta bili s teh prostorov kolektivno izgnani, bodisi na prostovoljni bodisi na prisilni ravni, celotna nemška in italijanska narodna manjšina, živeči na prostorih predvojne Jugoslavije (Laušić 1991, 189).

Zgodovinsko gledano se odnos hrvaškega in srbskega naroda ne ocenjuje kot pozitiven in ugoden. Seme razdora je posejano zgodovinsko gledano zelo daleč nazaj, na kar pa zelo vpliva razdor med Rimskokatoliško cerkvijo oziroma Vatikanom in pravoslavno veroizpovedjo drugi strani (Sekulić 2001, 13).

Po statističnem popisu iz leta 1991 je bilo Srbov na Hrvaškem 581.663, kar je predstavljalo 12,2 % celotne populacije Hrvaške. Poleg tega števila je bilo število ljudi, ki so se opredelili za Jugoslovane, 106.041, med katerimi je bilo po ocenah hrvaških demografov 60–70 % oseb srbske narodnosti, tako da je bilo po končnih ocenah Dokumentacijsko informativnega centra Veritas število Srbov večje od 600.000 (Štrbac 2012a). Deset let kasneje, po popisu leta 2001, je bilo število Srbov, živečih v Republiki Hrvaški (v nadaljevanju RH) 201.631 (4,54 %), Jugoslovanov pa manj kot 200 (Štrbac 2012a). Po zadnjem popisu prebivalstva iz leta 2011 je bilo to število še manjše, in sicer 186.633 (4,36 %) (Državni zavod za statistiku 2011). Zmanjšanje števila po letu 2001 je verjetno posledica slabe ekonomske situacije ruralnih mejnih območij, Veritas pa govori celo o delu srbske populacije, ki se je po operaciji Nevihta vrnil v RH, vendar je zaradi slabih ekonomskih in gospodarskih vzrokov na odročnih krajih ter zaradi tretjih razlogov zapustil RH in odšel nazaj v Srbijo oziroma v druge države sveta (Štrbac 2012b).

Celotna diplomatska naloga se ne ukvarja izključno z eksodusom, ampak se večji del osredotoča na dogodke in razloge ter odločitve, ki so v končni fazi pripeljale do eksodusa. Skozi raziskavo se v nadaljevanju ne bom osredotočal na mednacionalne konflikte med Srbi in Hrvati v času avstro-ogrske monarhije in Kraljevine Jugoslavije. Prav tako se ne bom osredotočal na medvojni čas oziroma čas Neodvisne države Hrvaške (v nadaljevanju NDH) in zločine, ki so bili povezani z omenjeno fašistično tvorbo, v kolikor ne bo to nujno potrebno za raziskavo.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA

V diplomski nalogi bo široko gledano predmet preučevanja eksodus Srbov, živečih na prostorih Zahodne Slavonije, Like, Banije, Korduna in Severne Dalmacije, skratka pokrajin znotraj današnjih mej RH. Da ne zaidem v preobsežno raziskavo, se bom v nadaljevanju geografsko omejil ter s tem osredotočil le na vojno, ki se je odvijala znotraj današnjih mej RH (in ne Bosne in Hercegovine, v kolikor to ne bo nujno potrebno zaradi razumevanja prvega). Prav tako se bom v izogib preobsežni raziskavi časovno omejil le na štiri prelomna leta (1991–1995), kljub temu da nekaj pomembnih političnih dogodkov sega že v leta pred 1991.

2.2 CILJI PREUČEVANJA

Glavni cilji naloge so pregled vzrokov in dejavnikov, ki so se zgodili leta 1995 oziroma so se dogajali v časovnem okviru štirih let pred letom 1995 in so privedli do množične izselitve Srbov, živečih na teritoriju znotraj RH. Raziskava bo bolj vojaške narave, ukvarjal se bom namreč z vojaško problematiko branjenja Republike Srbske krajine (v nadaljevanju RSK) ter v primerjalni analizi pregledal moč Srbske vojske Krajine (v nadaljevanju SVK) v primerjavi s takratnimi silami znotraj hrvaškega poveljstva v operacijah Blisk in Nevihta. Posledično se bo izpostavila tudi povezanost oziroma nepovezanost RSK s takratnim režimom Zvezne republike Jugoslavije (v nadaljevanju ZRJ) ter kakšno vlogo je imel omenjen režim za hrvaške Srbe in njihovo končno usodo.

Cilj diplomatske naloge ni obtoževanje ali ugotavljanje krivde RH za etnično čiščenje svojih obmejnih pokrajin oziroma na drugi strani ugotavljanje krivde vodstva RSK za etnično

čiščenje nesrbskega prebivalstva, ki je živelo na območju RSK. Cilj je le analizirati in predstaviti razloge, ki so privedli do množičnega eksodusa 200.000 ljudi (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 199).

2.3 RAZISKOVALNI VPRAŠANJI OZ. HIPOTEZI

V skladu z navedenim si v svojem diplomskem delu zastavljam naslednji raziskovalni vprašanja:

- SVK je bila leta 1995 šibkejša v primerjavi s takratnimi hrvaškimi oboroženimi silami. Njena taktična in operativna sposobnost je bila zelo omejena, ker posledično ni bila sposobna zaščititi srbskega prebivalstva, so se prebivalci zaradi strahu pred maščevanjem hrvaške vojske izselili.
- Ukaz o kolektivni evakuaciji celotnega prebivalstva je izdalo politično vodstvo RSK. Tako predpostavimo, da je vodstvo RSK želelo izvršiti pritisk na politično vodstvo ZRJ, da direktno vojaško poseže v konflikt.

2.4 METODE DELA

Pri raziskovanju in izdelavi diplomske naloge sem uporabil več različnih vrst raziskovalnih metod. V večini je uporabljena metoda sekundarnih virov, kot je strokovna literatura v obliki knjig, kot tudi drugih virov, dostopnih na mednarodnem spletu. V veliki meri sem uporabil metodo deskripcije za opis tematike. Za utemeljitev prve hipoteze sem uporabil primerjalno analizo, ki mi je pomagala pri ugotavljanju moči obeh vojsk. Naloga je tako sestavljena na podlagi opisnih in primerjalnih metod.

2.5 TEMELJNI POJMI

2.5.1 Eksodus

Eksodus je v Slovarju tujk opredeljen in opremljen na naslednji način: éksodus –a m (lat. Exodus iz grške besede Éksodos/eksoda) 1. množična izselitev, odhod ljudi 2. gl. eksoda. (Slovar tujk 1968, 170).

Po SSKJ je eksodus množična izselitev, odhod prebivalcev: »prišlo je do eksodusa katolikov« (Slovar Slovenskega knjižnega jezika).

Izraz *exodus* je grška beseda, ki pomeni izhod ali odhod. Ker je bila ta beseda v prevodu Stare zaveze Svetega pisma iz hebrejščine v grščino (Septuaginta) napačno uporabljena kot naslov druge knjige Svetega pisma (v hebrejščini je imela beseda veliko večjo jasnost, in sicer Wa'elleh Shemot, kar pomeni »zdaj so to imena sinov Izraela«), je postala v glavnem povezana z odhodom Izraelcev iz Egipta in je bila kot takšna uporabljena v Pavlovem evangeliju (11:22). Beseda eksodus se pojavi še v Novi zavezi v evangeliju po Luku (9:31), beseda εξοδος (eksodus) opisuje Jezusov nemuden odhod, ki ga je nameraval izpolniti v Jeruzalemu (Abarim publication).

Za potrebe diplomskega dela sem oblikoval lastno definicijo eksodusa hrvaških Srbov kot kolektivno preselitev večje množice ljudi (več 10.000 oziroma 100.000 ljudi). Razdelimo pa ga lahko na dve vrsti preselitev, od katerih sta bili obe prisotni pri omenjenem problemu. Pri prvi gre za prostovoljne preselitve, po Petriču so to preselitve prebivalstva določene narodnosti, jezika in vere v njegovo matično državo oziroma pripravljenost matične države sprejeti preseljeno prebivalstvo. Ta pripravljenost se lahko odraža v formalni obliki z mednarodnimi sporazumi ali pa le z molčečimi dejanji in tihim soglasjem (Petrič 1977, 262). Druga od vrst je obvezna preselitev prebivalstva, ki se od prve vrste loči v tem, da prebivalstvo nima nikakršne tako formalne kot neformalne možnosti izbire o ostanku (Oblak 2010, 10).

2.5.2 Hrvaški Srbi/Srbi na Hrvaškem

Skozi zgodovino so svoj status najbolj izkazovali s pravoslavno versko pripadnostjo in regionalno pripadnostjo. Avtor ugotavlja, da ti elementi tradicionalne identitete sežejo veliko dlje nazaj pred formiranje lastne narodnosti (Škiljan 2014, 112–113). Glavni elementi njihove tradicionalne identitete so bili cirilica, pravoslavna veroizpoved ter vojaška služba (Pupovac v Škiljan 2014, 113). Glavni elementi njihove moderne identitete pa so nekoliko drugačni. Med te elemente uvrščamo jezik in književnost, državljansko, družbeno in politično pripadnost, narodnostni status in lastne narodne organizacije ter izrazit antifašizem (Pupovac v Škiljan 2014, 121).

Avtor ugotavlja, da se je z razpadom Jugoslavije začela jugoslovansko srbska identiteta na Hrvaškem ambivalentno razvijati. Z ene strani prihaja do retradionalizacije oziroma vračanja k tradicionalni identiteti, saj so bile narodnostne identitete v Jugoslaviji zanemarjene. Po drugi strani pa je število Srbov na Hrvaškem po vojni znatno zmanjšano, pojavljajo se strahovi in z

njimi povečan trend asimilacije. Mnogi Srbi so odšli iz Hrvaške in se ne bodo več vrnili, zato pa je mogoče, da se ta etnična skupina v RH nahaja pred izumrtjem (Škiljan 2014, 111–112).

S koncem druge svetovne vojne in z vzpostavitvijo komunistične oblasti se status hrvaških Srbov z ustavo Narodne republike Hrvaške izenači s statusom Hrvatov. V obdobju SFRJ je bila zagotovljena svobodna in enakopravna raba jezika ter pravica do poučevanja v le-tem (Minorities in Croatia 2003).

2.5.3 Krajina

Beseda krajina se v diplomskem delu nanaša na 2 pojma, ki sovpadata en z drugim. Prvi je zgodovinsko ozemlje Vojne krajine, drugi pa ozemlje Kninske krajine, ki je bila ob razpadu SFRJ središče upora Srbov, ki se je kasneje širil še na druga območja zgodovinske Vojne krajine.

Vojna krajina, območje, ki so ga poselili različni narodi, med katerimi jih je bilo največ pravoslavne veroizpovedi, prišli pa so na to območje v 15. stoletju med turškim prodiranjem v Evropo. Takoj po prihodu le-teh (z območij Srbije, Bosne in Hercegovine ter Slavonije) so avstrijskemu cesarju ponudili pomoč pri branjenju, v zameno pa dobili številne pravice in privilegije. Formalno je bila Vojna krajina ustanovljena leta 1520 z odločitvijo cesarja Ferdinanda I., ukinjena in demilitarizirana pa leta 1873 oziroma po nekaterih podatkih 1881 (Hribernik 2013, 102).

Kninska krajina se geografsko razprostira po površini zgornjih tokov rek Zrmanje, Cetinje in Krke. Območje sodi med izrazito kraško s številnimi kraškimi polji ter izrazito neugodnimi pogoji za kmetijske dejavnosti (Plavša 1997, 11). Z začetkom 60. let se v demografskem smislu dogajajo velike spremembe. V tej dobi industrializacije se je izpraznilo veliko vasi Kninske krajine, ljudje se selijo v večja mesta ter v tujino, zato se je v tem obdobju močno občutil padec natalitete ter staranje prebivalstva (Plavša 1997, 101). Po letu 1995 so opustelo Kninsko krajino hrvaške oblasti naseljevale s Hrvati, ki so bili begunci iz sosednje Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju BiH). Kljub temu se je celotno prebivalstvo geografskega območja Kninske krajine po popisu med leti 1991 in 2001 skoraj prepolovilo, močno pa se je zaradi omenjenega dejavnika spremenila tudi struktura prebivalstva (Plavša v Rojs, 30). Na spremembo strukture prebivalstva je vplivala Vlada RH, ki je s svojimi komisijami (Komisija za raspolaganje određenom imovinom) organizirano naseljevala hrvaške begunce tako s

prostora Hrvaške kot z območij države BiH, krajev v srednji Bosni, Posavini in Hercegovini ter jim na državne stroške obnavljala hiše ter dodeljevala lastninske pravice in pravice uporabe. (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 111-113).

3 DOGODKI V SR HRVAŠKI NA PREDVEČER RAZPADA SFRJ

Pri razpadu SFRJ bomo govorili o dezintegraciji te države kot celote in ne o secesiji posameznih republik (Opinion Badinter arbitration commission No. 1). Hrvaška politika je v 80. letih prejšnjega stoletja še zagovarjala tako imenovano jugoslovansko smer ter svoje cilje in interese v okviru skupne države. Tako imenovana jugoslovanska smer ni bila le posledica želje Hrvatov, temveč tudi posledica želja srbskega naroda, ki je bil prav tako v veliki meri aktiven v političnem kontekstu znotraj Hrvaške. Ta delež naj bi bil nesorazmerno velik glede na odstotek prebivalstva srbske narodnosti v tej republiki. Avtor piše tudi o zelo nenadnem zasuku politike na Hrvaškem na koncu 80. let, kjer je bil na kongresu Zveze komunistov Hrvaške leta 1989 izvoljen za predsednika Ivica Račan, ki je bil predstavnik liberalcev. Takrat se je na Hrvaškem začelo z obsežno demokratizacijo na političnem ter na drugih področjih po zgledu Slovenije. Na svobodnih parlamentarnih volitvah leta 1990 je 7. maja 1990 v drugem krogu zmagala nacionalistična stranka Hrvaška demokratska stranka (v nadaljevanju HDZ), ki je bila leto prej ustanovljena pod vodstvom Franja Tuđmana (Osredkar 2004, 36).

Takšen izid na političnem prizorišču je obudil strah pri tamkajšnjih prebivalcih srbske narodnosti, saj je HDZ finančno in kadrovske podpirala hrvaška diaspora pogosto zelo proustaške usmeritve in ideologije. Tako so se strahovi v povezavi z dogodki, ki so se dogajali na tem področju v času NDH (1941–1945), preko noči obudili (Pirjevec 1995, 404).

Prav tako naj bi HDZ kmalu po volitvah sprejela skrajne ukrepe, kot so izbris statusa Srbov kot tudi Slovencev kot konstruktivnega naroda iz ustave ter zamenjava le-tega s statusom manjšine (Glenny 2001, 631). Drugi ukrepi so bili ekonomska slabitev Srbov, živečih na Hrvaškem, ti so preko noči ostali brez služb javnega značaja tudi v krajih in občinah, kjer so predstavljali večino. Podjetja in druge tovarne naj bi prevzeli strankarski ljudje HDZ, z vsemi temi političnimi in ekonomskimi ukrepi pa si takratna nova oblast ni zagotovila lojalnosti Srbov, ki so prav tako imeli zelo močno podporo iz Beograda (Pirjevec 1995, 404). Zelo pa

sta Srbe pretresla tudi ukinitve ter izbris statusa konstitutivnega naroda iz ustave, kar pa ni doletelo samo Srbov, temveč tudi Slovence (Glenny 2001, 630–632).

Strukturno gledano je SFR Jugoslavija z izgubo socialistične identitete postajala vse šibkejša, prav tako pa njena osrednja politična oblast ni več nadzorovala celotne države (Mazower 2008, 138–139). Narodnostna heterogenost posameznih zveznih republik je prav tako oteževala centralni oblasti nadzor, kar je v končni fazi privedlo do dezintegracije držav Jugoslavije (Meier 1996, 19).

3.1 ZAČETKI SAMOORGANIZIRANJA SRBOV NA HRVAŠEM

Vzporedno z volitvami ter z zmago HDZ so hrvaški Srbi začeli z masovnim samoorganiziranjem, ki je bil obrambnega pomena zaradi še živečih spominov na preganjanje, ropanje in ubijanje iz obdobja NDH. V naselju Srb se je v juliju leta 1990 odvil miting predstavnikov srbskega naroda z vseh delov Hrvaške, kjer so formirali Srbski nacionalni svet ter neke vrste državni zbor na čelu z dr. Jovanom Raškovićem. Z dejstvom, da so bili izločeni iz hrvaške ustave kot konstitutivni narod, so se ob tem dogodku v secesionistični smeri odločili za avtonomno oblast, in jo potrdili na referendumu, ki je trajal od 19. avgusta do 2. septembra leta 1990. S tem se je formiralo ozemlje Srbske avtonomne oblasti Kninske krajine (v nadaljevanju SAO), ki je obsegala širšo okolico mesta Knin, kasneje pa se je istega leta združila z občinami v Liki in Severni Dalmaciji (Združenje občin Severne Dalmacije in Like), s tem pa se je spremenil naziv v SAO Krajina. Prav tako se vzporedno s formiranjem SAO Krajine formirata na ozemlju RH še dve oblasti, in sicer SAO Zahodna Slavonija ter SAO Vzhodna Slavonija, Baranja in Zahodni Srem. Avtonomna oblast vseskozi pridobiva obliko suverene države in že v februarju 1991 uradno razglasijo SAO Krajino, ki ima vse oblike suverene države. 28. Februarja 1990 je Srbski nacionalni svet SAO Krajine sprejel resolucijo o nepriznavanju akta Sabora RH, 12. maja 1991 pa je potekal referendum, na katerem se Srbi odločijo, da se SAO Krajina odcepi od Hrvaške in ostane del Jugoslavije (Nišić 2012, 142).

Konflikt med hrvaškimi oblastmi in hrvaškimi Srbi se je čedalje bolj zaostroval, tako je prihajalo do posameznih oboroženih deliktov zgodaj spomladi leta 1991. Prišlo je do zavzetja policijske postaje v Pakracu ter do oboroženega boja v Plitvicah, kar pa je pomenilo začetek vojne ter prve žrtve (Policija u Domovinskom ratu 1990–1991, 22).

Po skoraj letu dni od ustanovitve SAO Krajine se sestaneta predsednik SAO Krajine Milan Babić in Goran Hadžić, predsednik Vzhodne Slavonije, Baranje in Srema. Potekajo pogovori o združitvi obeh samooklicanih avtonomnih pokrajin v eno celoto. Le nekaj mesecev kasneje pa Republika Srbska Krajina razglasi neodvisnost (Nišić 2012, 143).

4 REPUBLIKA SRBSKA KRAJINA KOT SAMOSTOJNA DRŽAVA?

4.1 SPLOŠNE GEOGRAFSKE IN DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

Republika Srbska krajina je bila ustanovljena 19. decembra 1991 z ustavodajnim aktom (Nišić 2012, 142). Sprva je obsegala le ozemlje SAO Krajine, 26. februarja pa sta se k omenjenem ozemlju uradno priključili še dve samostojni oblasti, in sicer SAO Zahodna Slavonija ter SAO Vzhodna Slavonija, Zahodni Srem in Baranja (Rojs 2009, 53). RSK je neuradno mejila s Hrvaško, ZRJ (Srbijo), Madžarsko ter Bosno in Hercegovino (Republika Srbska in Federacija BiH). Po podatkih popisa v juniju 1993 je na področju RSK živelo 433.595 prebivalcev, 91 % Srbov, 7 % Hrvatov in 2 % drugih. Geografsko se je RSK delila na šest regij (Zahodna Slavonija, Vzhodna Slavonija – Zahodni Srem in Baranja, Banija, Kordun, Lika in Severna Dalmacija). Geografsko Vzhodna Slavonija z Zahodnim Sremom in Baranjo ni bila povezana z ostalimi regijami. RSK je bila upravno razdeljena na 28 občin (Beli Manastir, Benkovac, Vojnić, Vrginmost, Vukovar, Glina, Grubišno Polje, Gračac, Dalj, Daruvar, Dvor, Drniš, Donji Lapac, Knin, Korenica, Kostajnica, Krnjak, Mirkovci, Obrovac, Okučani, Pakrac, Petrinja, Plaški, Podravska Slatina, Slunj, Srpska občina Zadar, Caprag, Tenja), v nekaterih občinah pa je RSK obsegala le manjši del ozemlja ali mestnega središča (predvsem občine v Z. Slavoniji). Glavno mesto je bilo Knin (12.300), ostali večji mesti pa sta bili Petrinja (18.700) in Vukovar (44.600) (Nišić 2012, 144–145). Prav tako pa niso bile vse občine, ki so navedene, z večinsko srbsko populacijo pred konfliktom, vendar so bili po začetku oboroženih spopadov ljudje hrvaške nacionalnosti prisiljeni zapustiti to območje (primer občine Drniš). RSK je obsegala 17.028 kvadratnih kilometrov, kar je predstavljalo 18 % celotnega ozemlja avnojske Hrvaške (Marijan 2007, 36).

4.2 SMERI POLITIK V RSK

Od razglasitve enostranske neodvisnosti RSK je bila politična slika zelo heterogena, kot so bile tudi različne predstave o bližnji in daljnji prihodnosti. General Sekulić svoja videnja opisuje takole: politični razdor je prisoten vseskozi v organih oblasti, kakor se odraža tudi v oboroženih silah. Srbska demokratska stranka (v nadaljevanju SDS) se je v letu 1992 razdelila na radikalnejši del (SDS Krajine) pod vodstvom Milana Babića ter na zmernejši del (SDS Hrvaške) pod vodstvom Jovana Raškovića, ki je videl prihodnost bivanja Srbov na Hrvaškem v sklopu hrvaške države. V luči vse bolj napetih dogodkov je prevladala SDS Milana Babića, ki je bil nosilec vseh ključnih aktivnosti na prostoru RSK, preko katerega pa je tudi povezanost s Socialistično stranko Srbije. Čutil se je radikalni vpliv Vojislava Šešlja, ki je prihajal iz Srbije, vendar je bil po avtorju ta vpliv ves čas v upadanju. Poleg vseh naštetih frakcij je bila tudi Srbska narodna stranka pod vodstvom Milana Đukića, ki naj bi po mišljenju prebivalcev Krajine delovala v korist hrvaške države (Sekulić 2001, 32).

4.3 POVEZAVA RSK Z ZRJ

Glede povezave RSK z ZRJ menim, da je zelo težko natančno definirati, v kolikšnem obsegu je ZRJ vojaško, materialno, kadrovsko, gospodarsko itn. pomagala RSK. ZRJ je z vojsko vseskozi igrala na karto nevtralnosti, zato je malo primarnih virov in dokumentov, ki so znani javnosti (Javorović 1995, 122–123). Prav tako je vojaška pomoč zelo varirala, od začetne obilne pomoči s strani Jugoslovanske ljudske armade (v nadaljevanju JLA), kot so enote teritorialne obrambe (v nadaljevanju TO) občin, ki so spadale v okvir SAO Krajine, dobivale orožje ter materialna, logistična in druga sredstva, ki so pomagala pri vzpostavitvi oblasti (Hribernik 2013, 141). Kasneje je Srbija svojemu narodu na drugi strani Drine pomagala v bolj okrnjenem obsegu, k temu pa so pripomogle sankcije Združenih narodov (v nadaljevanju ZN) Srbiji z resolucijo 752, ki jo je varnosti svet potrdil leta 1992 zaradi dogodkov v Bosni in Hercegovini. Omenjene sankcije so bile hud udarec za gospodarstvo in ekonomijo ZRJ, država pa se je spopadala s hiperinflacijo v svetovnem merilu (Resolution 752 1992). Leta 1994 je ZRJ pod pritiskom mednarodne skupnosti uvedla blokado na Drini oziroma sankcije Republiki Srbski (v nadaljevanju RS) in s tem posledično tudi sankcije RSK, kar je še dodatno otežilo oskrbovanje Vojske Republike Srbske (v nadaljevanju VRS) in SVK s strelivom, gorivom in drugimi sredstvi, izostajalo pa je tudi izplačevanje plač častnikom in

podčastnikom SVK, ki so bili na plačilni listi VJ (Sense Tribunal 2010). Sankcije so zelo poslabšale položaj SVK, kar zelo slikovito govori podatek, ki se nahaja v dokumentu »Predlog načrta uporabe SVK v konfliktu z oboroženimi silami RH«. Za oklepne enote bi v konfliktu SVK potrebovala 8 polnih rezervoarjev goriva za borbene naloge in dejstvovanja, razpolagala pa je po izračunu količine goriva samo z 0,2 polna rezervoarja na vozilo. Ob izračunu je manjkalo 2400 ton pogonskih goriv samo za oklepne enote (Marijan 2007, 202). Prav tako mi je visoki častnik Sekulić v zasebnem pogovoru dejal, da je imel na dan operacije Nevihta vojak SVK samo tri borbene komplete pehotnega streliva, kar se ob borbenih aktivnostih porabi v enem dnevu.

Zelo opazna je bila politična povezava in nadmoč političnega vodstva ZRJ nad vodstvom RSK. V javnosti je bila splošno poznana politična razprtija med predsednikom Srbije Slobodanom Miloševićem in prvim predsednikom RSK Milanom Babićem glede angažiranja mirovnih sil, predvidenih po Vanceovem načrtu v letu 1992, ki govori o umiku JLA, ustanovitvi posebnih con pod nadzorom ZN ter demobilizaciji vojsk iz omenjenih con (Pauković 2005, 342–347). Slobodan Milošević ni dopuščal suma v svojo nepogrešljivost ter ni dovolil umika z načrtane poti, zato je moral imeti svoje ljudi na vodilnih mestih. Preko noči je Milan Babić postal samo še predsednik vodilne stranke (SDS), funkcijo predsednika zasede Goran Hadžić. Da je imel Babić široko podporo med volilci, kažejo rezultati predsedniških volitev 1993, ko je premagal predsedniškega kandidata Milana Martića, vendar je režim v Beogradu razveljavil izid ter leta 1994 po ponovnih predsedniških volitvah na položaj predsednika RSK postavil svojega kandidata Milana Martića ter določil Borisa Mikelića za predsednika vlade. S tem dejanjem se je povečal tudi prepad med samimi Srbi v RSK, ker je bila favorizirana manjšina, ki je bila naklonjena režimu v Beogradu, ostali pa so bili stisnjeni v kot (Sekulić 2001, 28).

4.4 ZAČETKI VOJAŠKEGA ORGANIZIRANJA

O številu vojsk, ki so bile leta 1991 na teritoriju RSK, govori poročilo polkovnika Petra Trbovića: »V coni borbenih dejstev Prve partizanske brigade se nahaja pet tipov oboroženih struktur: enote JLA, enote TO, mestne straže brez enotnega povelja, četniki in policija SAO Krajine. Nemogoče je poenotiti borbeno dejstvovanje, ker v coni vlada organizacijski kaos, neposlušnost in samovolja ...« (Trbović v Sekulić 2001, 32).

Poleg enot JLA je bila pri izgradnji vojske bistvenega pomena TO z občinskimi štabi, katere ozemlje je spadalo na teritorij SAO Krajine (kasneje RSK). Omenjena TO je bila identična z ostalimi v vseh takratnih jugoslovanskih republikah, oblika družbene široke organizacije štabov, enot, ustanov, v kateri se v boj množično vključi vse sposobno prebivalstvo v sodelovanju z JLA (Marković 2007, 178).

V skladu z Vanceovim načrtom se je JLA v maju in juniju v celoti umaknila z ozemlja SAO Krajine. V manj kot mesecu dni po umiku enot JLA so enote Hrvaške vojske (v nadaljevanju HV) kljub podpisanem premirju napadle eno izmed t.i. rožnatih con na relaciji Šibenik–Drniš–Kistanje in v operaciji Miljevački plato premagale srbske enote TO. Vodstvo RSK je po tem dogodku ob koordinaciji z Ministrstvom za notranje zadeve, Ministrstvom za obrambo ter vrhovnim štabom TO aktivno iskalo rešitev za primernejšo vojaško organizacijo od TO (Sekulić 2001, 37). Nova organizacija mora kadrovsko in funkcionalno delovati za razliko od teritorialnega pasivnega ustroja, ki je temeljil na principu občin in krajev (Marković 2007, 178). Tako se konec leta 1992 cone štabov TO preimenujejo v poveljstva korpusov z imeni pokrajin SAO Krajine. S tem se je 18 brigad TO transformiralo v 17 brigad SVK, 4 odredi TO so transformirani v 4 pehotne brigade, 2 odreda TO pa sta preimenovana v 2 samostojna odreda SVK, prav tako je transformacija zajela tudi druge dele vojske, ločila pa je tudi policijo od vojaške organizacije (Sekulić 2001, 38). Po zapisu visokega častnika SVK Sekulića je bila kljub obsežni reorganizaciji še vedno globoko zakoreninjena teritorialnost. Velika večina brigad je bila lahkih brigad kot v TO, motorizirane brigade niso imele na voljo veliko motoriziranih sredstev, zamisli dejstevovanj v conah odgovornosti pa so bila v skladu z zmožnostmi nerealne (Sekulić 2001, 43). Ob umiku JLA je na področju RSK ostala velika količina materialnih in tehničnih sredstev, skoraj vse vrste oborožitvenih sistemov in vojaške opreme. Poleg tega pa je bila za nastanek vojne organizacije zelo ugodna vsa razvita vojaška infrastruktura, ki jo je pustila JLA.

Pomemben je bil tudi priliv prostovoljcev v enote TO ter kasneje v enote SVK oziroma sam prihod raznih prostovoljnih enot, ki niso bile pod poveljem štaba SVK. Največ prostovoljcev je prihajalo iz držav Srbije in Črne gore kot tudi iz Republike Srbske ter tretjih držav, bodisi držav, ki so bile religiozno blizu (Rusija, Bolgarija, Romunija, Makedonija, Grčija, Ukrajina, Poljska), bodisi držav, kjer so bili Srbi v izseljenstvu (Amerika, Avstralija). Z vsakim letom pa je viden osip prostovoljcev, po Sekuliću pa je to posledica nepriznavanja statusa prostovoljca ter odsotnost zakonskih ureditev, ki bi urejevale to področje (Sekulić 2001, 47–

48). Tako je bilo na dan 1. 5. 1995 samo 310 prostovoljcev (v primerjavo vzamemo januar in februar 1993, ko jih je bilo 4300 oziroma 15 % celotnega števila pripadnikov SVK). Prostovoljci so dali veliko težo, o tem govori tudi podatek, da je vsak 19. umrli prostovoljec (okoli 6 % vseh padlih pripadnikov SVK je bilo prostovoljcev). Po avtorju je bilo nemalo problemov z enotami prostovoljcev, ki niso bile pod poveljem SVK, izrazito pa izstopa Srbska dobrovoljna garda Željka Ražnatovića Arkana. Te enote so se arogantno in nasilno obnašale do častnikov SVK, prihajalo pa je tudi do fizičnih obračunov med njimi in starešinami SVK. Te enote so z odhodom s seboj odpeljale veliko število ljudi iz SVK, prav tako pa tudi dovršen del oborožitve in oborožitvenih sistemov kljub nestrinjanju poveljstva SVK (Sekulić 2001, 51–56).

4.4.1 Organizacijska delitev SVK

Vse brigade so se po odločitvi generalštaba SVK in po odločitvi načelnika generalštaba SVK ter z zakonom o obrambi RSK z dnem 1. 12. 1992 prestrukturirale v korpuse glede na to, na katerih področjih oz. conah odgovornosti so delovale (Srpska vojska Krajine – SVK 2015). SVK je bila sestavljena iz šestih korpusov (Srpski oklop 2002).

- 21. kordunski korpus (3 pehotne brigade in brigada za zaledje)
- 39. banijski korpus (4 pehotne brigade)
- 18. zahodno slavonski korpus (3 pehotne brigade, 2 mejna odreda, mešani artilerijski polk, brigada za zaledje in taktična skupina)
- 11. vzhodno slavonski korpus (4 pehotne brigade, motorizirana brigada, gardijska brigada, mešani artilerijski polk, oklepni polk, mešani protioklepni artilerijski divizion in baranjska divizija s 3 brigadami)
- 15. liški korpus (5 pehotnih brigad, 1 motorizirana brigada, mejni batalijon in batalijon za zaledje)
- 7. dalmatinski/severno dalmatinski korpus (4 pehotne brigade, 2 motorizirane brigade, mešani artilerijski polk in zaledna baza Knin)

Poleg omenjenih korpusov so v organizacijsko sestavo SVK spadale še

- operativna skupina Pauk (3 pehotne brigade in odred)
- letalska brigada, raketna brigada in mešana artilerijsko-raketna brigada (z delovanjem v coni odgovornosti različnih korpusov)

Leta 1995 pa se formira še korpus enot za specialne namene po ukazu takratnega poveljnika generalštaba Mrkšića (Srpska vojska Krajine – SVK 2015).

- Korpus enot za specialne namene (oklepna brigada in gardijska brigada)

Ta korpus je bil formiran z namenom, da predstavlja operativno-taktično celoto, ki ima sposobnost hitrega premikanja po celotnem prostoru zahodnega dela RSK. Imel je večjo borbena samostojnost, kar mu je omogočala močna podpora v sestavi korpusa (Sekulić 2001, 223). Po generalu Sekuliću ta korpus ni imel velikega doprinosa v operaciji Nevihta (z izjemo bataljona vojaške policije korpusa), tudi izgub v ljudstvu ni bilo, zato pa lahko zaključimo, da je bila naloga omenjenega korpusa čim prej zapustiti teritorij RSK (Sekulić 2001, 228).

5 OPERACIJA BLISK IN Z NJO POVEZAN EKSODUS PREBIVALCEV ZAHODNE SLAVONIJE

Zahodna Slavonije je prostor med reko Savo na jugu ter reko Dravo na severu. V središčnem delu se nahaja hribovito območje Psunja in Papuka. Območje Z. Slavonije, ki je bilo v sestavi RSK (vključno z območjem zaščiteneh con Združenih narodov), je merilo 558 kvadratnih kilometrov z občinami, ki so se v letu 1991 razglasile za avtonomne. Omenjene občine so bile Pakrac, Daruvar, Garešnica in Grubišno Polje (Osloboditeljska akcija Bljesak 2010a).

Prostor Z. Slavonije je imel velik prometno strateški pomen za Hrvaško, saj so skozi to območje potekale glavne cestne (Zagreb–Lipovac) in železniške prometne povezave z drugimi mesti na vzhodu države. SVK je kontrolirala le Okučane ter del občine Pakrac, medtem ko sta bila Daruvar in Grubišno Polje ves čas pod nadzorom hrvaških oblasti. Na tem območju je prihajalo do različnih napetosti, odločilnega pomena pa je bila omenjena avtocesta, o kateri so se hrvaške in lokalne srbske oblasti (brez vednosti Knina) dogovorile o njenem odprtju ter prostem pretoku prometa na območju Novske in Gradiške (avtocesta Zagreb–Lipovac), o delu, ki je bil pod nadzorom RSK. Oblasti RSK so zaradi nezadovoljstva nad delovanjem pripadnikov Mednarodne misije združenih narodov – UNCRO (v nadaljevanju samo UNCRO) ter zaplembe večje količine goriva, ki je bil namenjen v Knin, zaprle avtocesto, kar pa je dalo Hrvaški povod za izvedbo operacije (Hribernik 2013, 341).

Načrt za operacijo Blisk je hrvaška stran ob pomoči ameriških vojaških inštruktorjev izdelala decembra 1994 (Hribernik 2013, 342). Ta naj bi predvidel hiter in energičen prodor oklepno mehaniziranih in pehotnih sil ter presekanje ozemlja na levi in desni del. Ko bi dosegli reko Savo, bi porušili most na reki Savi pri Bos. Gradiški, s tem pa bi onemogočili intervencijo enot VRS ali Banijskega korpusa SVK, ki bi preko območja RS prišel in okreпил enote 18. korpusa (Nišić 2012, 170).

Hrvaške sile so za operacijo razpolagale s 7500 vojaki in specialnimi enotami Ministrstva za notranje zadeve (v nadaljevanju MNZ). Natančnega števila orožij večjih kalibrov in oklepnih vozil, ki so sodelovala v omenjeni akciji, ni mogoče številčno določiti, saj so bili tu uporabljeni le deli brigad ter del skupne oborožitve določene brigade (Oklop vojske Srpske Krajine 2002–2009). Operativa je slonela na delu 1., 2. in 3. gardijske brigade, na 1. hrvaškem združenem gardijskem sestavu, 80. in 81. gardijskem bataljonu, dveh domobranskih polkih (121. in 125.), 18. topniško-raketnem divizionu, delih 16. topniško-raketne brigade in specialnih enotah MNZ (Hribernik 2013, 343). Hrvaško vojno letalstvo je delovalo z dvema paroma lovcev MIG-21 ter z bojnimi helikopterji Mi-24 (Hribernik 2013, 350).

Druga stran je imela v obrambi 18. korpus SVK, ki ga je vodil polkovnik Lazo Babić. Omenjeni korpus po besedah generala Sekulića po številu ni dosegal standarda formacije korpusa, kot tudi ni dosegal standarda formacije divizije (Sekulić 2001, 112). Na tem prostoru je SVK razpolagala s 4000–4500 vojaki in starešinami. Med častniki je bilo le 25 % aktivnih in 16 % aktivnih podčastnikov od števila, ki ga je predvidevala formacija. Mobilizacijska popolnjenost je bila 57-%, enote pa so bile razporejene v 3 pehotne brigade (98., 51., 54.), 2 odreda (59. Daruvar, 63. Podravska Slatina) in 18. mešani artilerijski polk ter 91. rezervno brigado (Odbrambeno otačbinski rat 91–95 2012). Poleg redne sestave pa so bile še 4 taktične grupe (v nadaljevanju TG), ki so po mnenju Sekulića delovale na 18. korpus škodljivo in paravojaško, in sicer predvsem zaradi kriminala in tihotapstva (Sekulić 2001, 103). Korpus je imel v sestavi 9 tankov, od tega je bila večina model T-55 (Oklop vojske Srpske Krajine 2002–2009). Artilerijske podpore težke artilerije ni bilo, saj se je ta vrsta oborožitve SVK nahajala v skladiščih enot Združenih narodov – UNPROFOR (v nadaljevanju samo UNPROFOR) v skladu z Vanceovim načrtom (Nišić 2012, 171). Manjše artilerijske enote pa niso imele pravega borbenega učinka. Ob napadu HV na Z. Slavonijo je letalstvo SVK, stacionirano na letališču v Udbini, mirovalo, po mnenju visokega časnika Sekulića zaradi strahu pred delovanjem NATO pakta. V zračni prostor Z. Slavonije se pošlje le 2 posadki

bojnih helikopterjev, ki pa niso dejstvovala, ker niso imele odrejenih ciljev in nalog (Sekulić 2001, 119).

Glavni napad se je odvijal z dveh ločenih strani: Prva smer je bila iz smeri Novske proti naselju Okučani. V tem napadu so sodelovale enote 1. bojne 3. gardijske brigade, 2. bojne 1. gardijske brigade, 125. domobranski polk z nalogo, da nevtralizirajo sile VRSK v naselju Rajiči in se prebijejo v Okučane. Druga glavna smer napada je potekala istočasno iz smeri Nove Gradiške, napad pa so tvorile 4. bojna 5. gardijska brigada, 81. gardijska bojna, 121. domobranski polk in specialne enote MNZ (Nišić 2012, 170).

SVK je resnejši odpor nudila le do opoldanskih ur, potem pa so vojaki zaradi strahu pred obkolitvijo in zaradi pomoči pri umiku svojcem začeli zapuščati položaje in obramba se je začela osipati (Hribernik 2013, 342). Najprej je popustila obramba naselja Jasenovac, ki je bil v coni odgovornosti TG-1 pod vodstvom rezervnega podpolkovnika Borivoja Pavlovića, ki ga visoki častnik Sekulić opisuje kot zloglasnega tihotapca in roparja z zelo paravojaškim načinom vodenja skupine (Sekulić 2001, 103). Na območju Pakraca je bila SVK dobro vkopana in HV jo je zaobšla in obkolila. V kaosu SVK ni uspelo vzpostaviti druge linije obrambe (Hribernik 2013, 346). Pred koncem dneva 1. maja je bil večji del za HV uspešno izveden. Enote HV so bile pred naseljem Okučani in v ognjenem stiku z enotami SVK. Deli 54. in 98. pehotne brigade so se s civilnim prebivalstvom umikali preko Save na teritorij RS po koridorju, ki je ostal odprt (Okučani–B. Gradiška). Veliko vlogo je odigralo vojno letalstvo HV, ki je preprečevalo prihod srbskih sil iz Bosne ter delovalo proti oklepno mehaniziranim enotam SVK (Hribernik 2013, 347). Letala hrvaških letalskih sil Mig-21 pa so z bombami (OFAB-25) in raketami (S-24B) delovala tudi po civilnih ciljeh, tako je bilo 2. 5. 1995 na udaru mesto B. Gradiška in kolona civilnih oseb, ki so se v zmedji in kaosu pomikali v smeri omenjenega mesta (Nišić 2012, 171). Med samo akcijo so se hrvaški vojaki preoblačili v uniforme UNPROFOR in v njih izvrševali borbene naloge, pri čemer gre za kršitev mednarodnega vojnega prava (Sekulić 2001, 101). HV je 3. 5. 1995 zasedla obmejno naselje na hrvaški strani – Staro Gradiško ter s tem dejanjem končala prvo etapo operacije. V naslednjih dneh so se dogajale predaje večjega števila vojakov, ki so bili obkoljeni in so se nahajali v gozdnih vzpetinah Psunja in Papuka (Hribernik 2013, 349). Nekatere enote, ki se niso hotele predati, so v svojem boju vztrajale do 20. maja (Sekulić 2001, 106).

V znak maščevanja je predsednik RSK Milan Martić ukazal generalmajorju SVK raketiranje Zagreba iz raketnih sistemov tipa M-87 Orkan. Na Zagreb je 2. in 3. maja 1995 padlo 12 raket, ubilo 5 civilistov, več kot 200 pa ranilo. Za to dejanje je takratni predsednik RSK Martić obsojen na rekordno kazen haaškega tribunala – 35 let zaporne kazni (Summary of judgement 2007).

Po hrvaških podatkih so bile izgube na hrvaški strani 42 umrlih vojakov in policistov, 162 pa je bilo ranjenih (Ministarstvo obrane republike Hrvatske 2010). Srbske izgube po hrvaških podatkih znašajo 350–450 mrtvih in okoli 1000 ranjenih (Hribernik 2013, 351) ter 1500 vojnih ujetnikov, ki so bili internirani v zbirna taborišča, od njih je bilo 240 zadržanih zaradi suma storitve kaznivega dejanja, ostali pa so bili izpuščeni (Osloboditeljska akcija Bljesak 2010b). Hrvaška vojska je zasegla 6 (po nekaterih podatkih 7) tankov tipa T-55, štiri oklepne transporterje, 42 topov, dva skladišča streliva ter veliko količino pehotnega orožja in streliva. VRS je sestrelila hrvaško letalo MIG 21, pilot polkovnik Rudolf Perešin je pristal v reki Savi in se utopil. Prav tako je bilo v operaciji poškodovano še vsaj eno letalo MIG 21 in dva bojna helikopterja MI 24 (Vojna povijest 2014).

Po podatkih Veritasa je v operaciji Blisk umrlo 283 civilnih oseb, med njimi 57 ženskega spola in 9 otrok, starih manj kot 14 let (Nišić 2012, 171). Po podatkih iz leta 1993 je na tem območju, ki je bilo pod nadzorom RSK, živelo 29.000 ljudi (Sekulić 2001, 97). V tej akciji naj bi bilo skupno število ljudi srbske nacionalnosti, ki so odšli prisilno ali prostovoljno zaradi strahu pred maščevanjem HV in policije, okoli 15.000 (Nišić 2012, 171).

Hrvaška vojska je s to operacijo dokazala svojo moč v primerjavi s SVK. Bila je bolje opremljena, razpolagala je s sodobno oborožitvijo, prav tako pa se je pokazala dobra koordinativna vloga in visoka morala (Hribernik 2013, 351). Defetizem 18. korpusa, ki je bil od nastanka vseskozi prisoten, je pokazal pravi rezultat pri operaciji Blisk. Nevojaško obnašanje pripadnikov, samovoljno puščanje položajev in umikanje, puščanje ranjencev in mrtvih ter oborožitve in opreme za seboj. Civilno ljudstvo je bilo zaslepljeno z lažmi o skupnem branjenju in pomoči Vojske Jugoslavije (v nadaljevanju VJ) in VRS. Ob spoznanju, da je bila skupna strategija branjenja z RSK v sodelovanju z VJ in VRS zgrešena ter nerealna in da omenjeni vojski ne bosta intervenirali na prostoru RSK, sta se v ljudstvu pokazala strah in panika, da so prepuščeni na milost in nemilost sovražniku (Sekulić 2001, 112). Na mednarodnem političnem področju se je pokazalo, v kateri smeri bo Hrvaška reševala

problem ozemeljske celovitosti. Po besedah posrednika v pregovorih Lorda Owna je Hrvaška prekršila pisno obljubo, ki jo je dala takratnemu generalnem sekretarju Boutrosu Ghaliju. Mednarodnim opazovalcem in predstavnikom humanitarnih organizacij, med njimi tudi organizaciji UNCRO, HV prepove vstop v cone, ki so jih zasedle hrvaške enote še 7 dni po tem, ko je bila operacija zaključena (Nišić 2012, 171).

6 OPERACIJA NEVIHTA IN Z NJO POVEZAN EKSODUS PREBIVALCEV ZAHODNEGA DELA KRAJINE

Zahodni del RSK je obsegal zgoraj naštetega geografska področja Korduna, Banije, Like in Severne Dalmacije. Zgodovinsko gledano so to območja Vojne krajine, ustanovljene iz več enot, sprva imenovanih kapetanij, ki so se po 15. stoletju raztezale od primorja pa do reke Drave, naseljevali pa so jih prebegli ljudje s prostora Jugovzhodnega Balkana, ki je bil takrat pod turško nadoblastjo (Planinić 1992, 173–174). V zahodni del Krajine oz. RSK ne uvrščamo območja Z. Slavonije in območja V. Slavonije, Z. Srema in Baranje, ki so bila geografsko popolnoma ločena od Zahodnega dela Krajine.

Po uspešnem hrvaškem napadu, zasedbi Z. Slavonije v operaciji Blisk in zelo mlačnem odzivu mednarodne skupnosti je bilo jasno, da Hrvaška ne bo šla po poteh mirne reintegracije območij pod nadzorom RSK. Veliko so tudi prispevali dosežkih HV in HVO (zima in pomlad 1995) na bojiščih BiH, kjer HV v sodelovanju s HVO sistematično osvaja dominantne kote visokogorja Dinare ter širše območje Livanjskega polja, ki so sprva ohromili, kasneje pa prekinili povezavo RSK z RS. RSK je bila s to prepreno dodatno izolirana, Hrvaška pa si je pripravila ugodne pogoje za končni obračun s Kninom (Hribernik 2013, 354–355).

Po Lazanskem: » ...oborožene sile RH leta 1995 niso bile identične kot 1991. V štirih letih obstoja je Zagreb uspel formirati profesionalno vojsko z 80.000 pripadniki v osmih brigadah in več neodvisnimi enotami, vključujoč domobranske enote s sposobnostjo mobilizacije 140.000 ljudi. Prav tako naj bi Zagreb imel za vojne potrebe v proračunu 5,6 milijard dolarjev na kar je RSK lahko za vojne potrebe namenila le 1,3 milijarde dolarjev...« (Nazor v Marijan 2007, 17). HV je na prelomu koledarskega leta imela 96.000 ljudi, od tega kopenski rod 89.000 vojakov. Ostale so vpoklicali ob operaciji Blisk in Nevihta. Pri operaciji Nevihta je

neposredno sodelovalo 130.000 vojakov in policistov, 320 tankov, 240 oklepnih transporterjev, 812 topov, 36 letal in 12 helikopterjev (Hribernik 2013, 357).

Pri SVK podatki o številčnosti in moči enot niso tako enotni. SVK naj bi leta 1994, torej leto dni pred operacijo Nevihta, razpolagala s 300 tanki, 295 različnimi oklepnimi vozili in 360 topovi, katerih kaliber je večji od 100 mm (Marjan 2007, 37). Na dan operacije Nevihta naj bi po hrvaških virih SVK razpolagala z od 385 do 430 tanki (Hribernik 2013, 356), kar pa po izračunu glede na leto 1994 in na izgube oklepne tehnike v operaciji Blisk ne more držati ter je ta podatek nekoliko pretiran. Po srbskih avtorjih naj bi bilo neposredno pred operacijo Nevihta 350 tankov (Nišić 2012, 203). Prav tako naj bi v avgustu 1995 SVK razpolagala z od 195 do 210 oklepnimi transporterji in od 515 do 570 topovi (Hribernik 2013, 356). Po številu enot je konec leta 1994 SVK razpolagala z od 20.000 do 25.000 vojakov po mirnodobni formaciji. V akciji Blisk se je pokazalo, da je realna mobilizacija med 40 in 60 %. S predpostavko mobilizacijske sposobnosti je imela SVK (brez 11. korpusa) na začetku Nevihte pod orožjem od 40.000 do 43.000 vojakov (Marjan 2007, 37), po srbskih izvorih še nekoliko manj, po generalu SVK 27.000 (Sekulić 2001, 258), po Nišiću 31.000 (Nišić 2012, 203). Poleg omenjenega števila so se v V. Slavoniji, Baranji in Z. Sremu nahajale enote 11. vukovarskega korpusa, ki naj bi bil 100-% popolnjen z 20.000 dobro oboroženimi enotami, vendar pa omenjen korpus v času operacije Nevihta ni imel nobene vloge in je miroval ter ni podvzel ničesar, kar bi razbremenilo ostale korpuse (Sekulić 2001, 246). Letalske enote SVK naj bi imele med 20 in 25 letal in 10 do 13 helikopterjev ter 300 protiletalskih topov. Poleg tega pa je SVK razpolagala še z večcevniimi metalci raket (Hribernik 2013, 356).

Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA) na začetku vojne niso kazale jasne naklonjenosti Hrvaški, ta naklonjenost pa se je vseskozi stopnjevala, ZDA pa je vse bolj prevzemala pobudo ter širila okvir pomoči Hrvaški. Načrt za operacijo je HV pripravljala dve leti, aktivno pa so pri pripravi sodelovali francoski in ameriški vojaški strokovnjaki in inštruktorji (Blic 2011). Zelena luč za začetek operacije je prišla do hrvaških oblasti iz Bele hiše preko vojaškega atašeja polkovnika Richarda C. Herricka, ki je jasno povedal, da ZDA ne bo zavirala operacije, operacija pa mora biti izvedena hitro in učinkovito ter v maksimalni dolžini 5 dni (ICTY 2004). Zavedajoč se močnega hrvaškega napada se je predsednik vlade Milan Babić 2. avgusta 1995 sestal z ameriškim veleposlanikom na Hrvaškem Galbraitom (Hribernik 2013, 357) in mu je potrdil, da je RSK pripravljena sprejeti načrt Z4, v katerem bi Srbi imeli nekaj elementov državnosti, bili pa bi v sklopu Hrvaške (Marijan 2007, 41). Galbrait se je takoj naslednji dan sestal s hrvaškim predsednikom dr. Tuđmanom in mu

sporočil o pripravljenosti Srbov za sodelovanje, vendar ga ni uspel odvrniti od operacije, saj so bile priprave že zaključene, operacija pa skorajda že v teku (Hribernik 2013, 358).

6.1 POTEK OPERACIJE NEVIHTA

Zaradi lažje preglednosti ter morebitnih nejasnosti pri mešanju zbornih področij bom v nadaljevanju uporabil segmentacijo operacije Nevihta po generalu Janku Bobetku (Nevihta I,II,III,IV), napisano v delu Sve moje bitke (Bobetko 1996, 433–500).

6.1.1 Nevihta I. (sektor Banija)

Cilj HV je bil zavzeti mesta Petrinjo, Kostajnico in Glino, doseči državno mejo avnojske Hrvaške ter se spojiti s 5. korpusom Armije BiH generala Atifa Dudakovića (Nišić 2012, 173). To področje je bilo geografsko najbližje Zagrebu, zato je moral biti ta del operacije za HV izveden hitro, da bi bila možnost raketnega obstreljevanja Zagreba in drugih mest čim manjša. Ta segment operacije je bil dodeljen zbornemu področju Zagreb, kjer je bila največja in najmočnejša skupina (Pleša 2015, 139). Po Marijanu je kljub temu, da je bila to najmočnejša in najštevilčnejša skupina, bila najslabši operativni člen v sestavi HV. Že v začetni fazi operacije so hrvaške enote obstale pred Petrinjo, ta zastoj pa se je odražal v kompletni operativni skupini. Po krizi, ki se je odvijala v vrhovnem poveljstvu, je po intervenciji predsednika Tuđmana novo vlogo v poveljevanju dobil general Stipetić. V zastoj, ki je trajal dva dni, je prišlo do velikih izgub v ljudstvu ter do padca morale, 39. banijski korpus SVK in korpus specialnih sil SVK pa sta uspela umakniti iz cone odgovornosti skoraj celotno oborožitev in borbena tehniko. Po okrepitevah, ki so prišle iz operativne cone Bjelovarja, je generalno gledano operativna cona Zagreb dosegla svoj cilj, vendar z visokim številom izgub glede na druge operativne cone (Marijan 2007, 110). Z druge strani je imel po ocenah generala Sekulića 39. banijski korpus, ki se je nahajal v omenjenem sektorju, zelo težko nalogo, saj se je znašel na udaru glavnih sil HV v Nevihti. Hrvaška je želela ločiti SVK od VRS ter ločiti sile SVK na Kordunu od sil SVK na Baniji. Med brigadami v korpusu ni bilo nikakršnega dogovarjanja in skupne koordinacije. Obnašanje vojakov je bilo destruktivnega pomena, poveljstvu ni nikakor uspelo stabilizirati obrambe, glavno vlogo pri tem pa so imela dezerterstva s položajev. Prav omenjeni korpus naj bi bil odgovoren za predajo in razorožitev 21. korpusa Korduna v naslednjih dneh (Sekulić 239, 240).

6.1.2 Nevihta II (sektor Kordun)

Območje Karlovca, Ogulina in Kordunske pokrajine je spadalo pod operativno cono zbornega področja mesta Karlovca (Pleša 2015, 139). Po Bobetku je bil bistven koordinirani napad na širšem prostoru Like, Korduna in okolice mesta Karlovac, ta udar pa je moral preprečiti delovanje in mobilnost enot SVK, natančneje kordunskega korpusa, manevrsko sposobnost pri premikih enot z območja na območje, zožanje mogočnosti manevra oklepnih enot ter onemogočanje topništvu pri delovanju na mesto Karlovac kot tudi na Zagreb. Po Nišiću so hrvaške enote pri tem v popolnosti uspele (Nišić 2012, 175). Po hrvaških zgodovinarjih je bila naloga zbornega področja Karlovac zelo zahtevna, saj je omenjeno zorno področje po velikosti spadalo med manjše, naloga pa je bila relativno zahtevna, saj so pred sabo imeli celoten kordunski korpus, korpus specialnih sil SVK, mešano topniško brigado glavnega štaba SVK in brigado liškega korpusa. Prav tako so jih ovirale naravnogeografske ovire – reke Korana in Mrežnica ter premestitev enot preko njih (Marijan 2007, 99). Omenjeni del operacije Nevihta je bil zato najtežji (Marijan 2007, 99), temu pa so botrovali še nedoraslost enot HV na tem področju pri omenjeni akciji, napačni obveščevalni podatki in drugo (Pleša 2015, 139). Na tem območju je bil najtrši odpor enot SVK, to pa naj bi botrovalo temu, da v omenjeni pokrajini ni bilo ukaza za evakuacijo prebivalstva s strani vrhovnega štaba RSK, s tem pa ni bilo razpada enot in dezerterstva, kot je bilo značilno za SVK v drugih operativnih conah. Kljub začetnim uspehom SVK ter neuspehom hrvaških enot se je operacija končala 8. avgusta z zavzetjem mesta Slunj in zavzetjem mest na mejnih območjih z BiH (Vrginmost in Vojnić). 8. avgusta kordunski korpus pristane na brezpogojno vdajo, ki se je sicer zgodila na prostoru Banije zaradi popolne obkolitve s strani hrvaških enot in enot 5. muslimanskega korpusa ArBih. Ob navzočnosti UNCRO je polkovnik SVK Čedo Bulat podpisal brezpogojno predajo ter predajo vse oborožitve, s katero je korpus razpolagal, razen osebne oborožitve častnikov. Po tej predaji je Hrvaška odprla pot za umik več kot 13.000 ljudem s 1600 osebnimi vozili, 1500 traktorji, 30 avtobusi ter tovornimi vozili po avtocesti Popovača–Lipovac, kjer so se osebe umaknile v ZRJ. Kljub obljubi o policijskem nadzoru nad kolono je prihajalo do več incidentov, kot so kraje avtomobilov ter druge lastnine, fizičnih napadov ter ustavljanja vozil in ubijana beguncev v bližnjih gozdovih avtoceste (Sekulić 2001, 220–222). V očeh generala SVK Sekulića je za predajo kordunskega korpusa krivo več dejavnikov, predvsem pa slaba koordinacija poveljevanja med kordunskim korpusom, korpusom specialnih enot ter neuporaba oklepnih in topniških enot (Sekulić 2001, 222).

6.1.3 Nevihta III. (Sektor Lika)

Glavni cilji omenjenega dela operacije Nevihta za hrvaške enote je bil razpolovitev sil 15. liškega korpusa ter združitve s silami 5. muslimanskega korpusa ABiH. Predhodna operacija Međački žep je z zasedbo nekaterih dominantnih kot na Velebitu pozitivno vplivala na potek Nevihte III. (Nišič 175, 176). Po Marijanu so bili na tem delu bojišča najugodnejši dejavniki za hrvaške enote, in sicer glede na značilnosti geografskega bojišča ter na kvantitativnem razmerju, kar se kaže tudi v tem, da je zborna področje Gospić prvo končalo operacijo s prihodom enot na državno mejo avnojske Hrvaške. Dve pehotni brigadi in del motorizirane brigade SVK so se spopadale z dvema gardijskima brigadama in s specialnimi enotami MNZ, ki so bile po kvaliteti enakovredne z gardnimi brigadami. Prav tako pa je bil dodaten problem za liški korpus 5. korpus ABiH, ki jim je s hrbtne strani dodatno oteževal obrambo (Marijan 2007, 89). Napad je potekal iz osmih smeri, prva črta obrambe SVK pa je bila prebita že prvi dan napada, SVK pa je odgovorila s topniškim napadom na mesto Gospić, kjer je bilo nekaj civilnih žrtev (Pleša 2015, 138). Po Marijanu so hrvaške enote na omenjenem zbornem območju najbolj izkoristile faktor presenečenja. Hrvaške enote so že 6. avgusta končale operacijo. Zaradi učinka min pa je bilo število žrtev na hrvaški strani v primerjavi z drugimi zbornimi področji večje. General SVK Sekulić opisuje, da je imel omenjeni korpus SVK zelo nevhvaležen operativno-strateški položaj zaradi zelo dolge cone obrambe ter relativno majhne širine, z napadom 5. korpusa ABiH pa se je korpus znašel v pol obkrožitvi. Obramba cone delovanja 15. korpusa se je opirala na dalmatinski korpus na Jugu in kordunski korpus na severu. Sekulić ocenjuje medsebojno koordinacijo kot nezadostno. Prav tako je ukaz o evakuaciji prebivalstva, ki je prišel iz dveh smeri poveljevanja, in sicer s strani Ministrstva za obrambo RSK in s strani vrhovnega štaba SVK, povzročil nagli padec morale med vojaki ter pripomogel k dezerterstvu vojakov, ki so hiteli pomagati družinam pri evakuaciji. Tudi povelja brigad in drugi organi so po tem, ko so izvedeli za evakuacijo, prenehali z razmišljanjem o kakršnem koli bojnem delovanju ter se organizirano umikali proti Petrovcu, ki je bil pod nadzorom VRS (Sekulić 2001, 203).

6.1.4 Nevihta IV (Sektor Dalmacija).

V nalogi zbornega področja Split je bilo pod poveljem medijsko kontroverznega generala Anteta Gotovine potrebno osvojiti glavno mesto RSK in s tem funkcionalno kot tudi moralno likvidirati RSK kod državo. Po generalu J. Bobetku je bil cilj z zračnim helikopterskim desantom in sinhroniziranim delovanjem topništva, raketnih enot letalstva razbiti SVK ter zavzeti Knin, z drugim delom operacije pa zavzeti preostali del teritorija Severne Dalmacije (Bobetko v Nišić 2012, 177). Na omenjene enote zbornega področja je pred operacijo Nevihta IV. ugodno vplivala Maslenička akcija z deblokado Zadarja in Perućo kot zavzemanje dominantnih kot na masivu Dinara in Livanjskega polja (Nišić 2012, 177). Vojaki v omenjenem operativnem sektorju so bili med najbolj izkušenimi zaradi dolge dobe bojevanja. Glavne udarne sile so predstavljale dve gardijski brigadi, ki sta delovali v smeri Dinare in Knina, ter levo od njih specialne enote MNZ, ki so delovale v smeri Velebita in Gračca (Pleša 2015, 137). Nasproti so bile enote pod poveljem 7. dalmatinskega korpusa, za katerega general Sekulić piše, da je bil v zelo slabem moralnem stanju, temu pa so botrovale izgube v preteklih letih kot tudi vrste izdaj, lažne obljube med poveljniki brigad in bataljonov so bile stalnica, vse to pa je vplivalo na končno borbenost (Sekulić 2001, 190). Poleg tega so ta korpus tudi karakterizirale kadrovske zamenjave ter nekomunikacija znotraj korpusa, kar se je kazalo v temu, da korpus ni deloval kot celota (Sekulić 2001, 188). Impresiven je podatek gen. Sekulića, ki govori z neko mero cinizma o tem, da je vrliška lahka brigada zapustila frontno linijo, ne da bi videla nasprotnega vojaka, cone odgovornosti pa so zapustili tako uspešno, da so hrvaške enote šele po 24 urah ugotovile, da so položaji nasprotnika prazni (Sekulić 2001, 193). Tudi odločitev vrhovnega sveta obrambe o skrajšanju frontne linije se je po Marijanu prav tako izkazala za napačno odločitev, ki je zapečatila usodo mesta Knin (Marijan 2007, 75) in s tem olajšala HV, da je svojo nalogo izvršila hitro ter brez večjih naporov in naprezanj. Po kasnejši analizi pa je pripisan HV neuspeh pri prekinitvi vez med enotami SVK ter zaustavitev napada po zavzetju Knina, s tem pa je SVK izvlekla večino oborožitvenih sistemov ter vojaške tehnike in drugih materialnih sredstev na teritorij RS (Marijan 2007, 75). S prihodom hrvaških enot na mejni pas avnojske Hrvaške v smereh Otrić–Srb in Knin–Srb z 8. avgustom se je operacija za omenjeno zorno področje zaključila (Pleša 2015, 138). Kninsko-dalmatinski korpus SVK se je brez večjih bitk po evakuaciji civilnega prebivalstva umaknil preko Oštrelja (BiH) do Petrovca, ki je bil pod nadzorom VRS, kjer se je potem porazgubil, orožje pa je prevzela VRS (Sekulić 2001, 193).

6.2 EVAKUACIJA PREBIVALSTVA V POVEZAVI S PROBLEMATIKO BRANJENJA RSK

V Kninu je dne 4. avgusta 1995, na prvi dan operacije Nevihta, v popoldanskih urah zasedal Vrhovni svet obrambe RSK, v katerem sta bila glavna akterja predsednik RSK Milan Martić in general-podpolkovnik Mile Mrkšić, načelnik generalštaba SVK (Barić 2004, 453). Ob 16.45, torej manj kot 12 ur po začetku operacije, so soglasno sprejeli odločitev, ki jo je podpisal predsednik Milan Marić, uro za tem pa jo je overil generalštab SVK. Odločitev se je glasila:

1. da se takoj pristopi k načrtni evakuaciji vsega za boj nesposobnega prebivalstva občin Knin, Gračac, Benkovac, Obrovac, Drniš.
2. Evakuacija naj poteka po vnaprej pripravljenih načrtih v smeri preko Otrića in naprej do Srba in Lapca.
3. Za izvajanje evakuacije naj se zaprosi za pomoč poveljstvo UNPROFOR sektorja Jug s sedežem v Kninu.

Ciljno javnost je odločitev dosegla istega dne ob 20.00 ter ukazala celotno evakuacijo civilnega prebivalstva Severne Dalmacije in južnega dela Like, kasneje pa se je samodejno razširila in zajela še ostale dele RSK z izjemo območja Korduna (Sekulić 2001, 179). Čeprav je bil v načrtu predviden umik civilnih oseb ter kasneje vojske in policije RSK z oborožitvijo in vojaško tehniko, pa je prišlo do popolnega razsula v enotah SVK, kar pa je razumljivo ob predpostavki, da je bila večina odraslih moških oseb na bojišču, ženske in otroci pa bi se težje evakuirali sami (Barić 2004, 454). Po generalu SVK Sekuliću je bila sprejeta najslabša od vseh možnih odločitev, ki je bila pogubna za celoten srbski narod na teritoriju RSK (Sekulić 2001, 179). Poraja se vprašanje, ali so oblasti RSK vedele za splet dogodkov, ki so sledili. Hrvaški helsinški odbor za človekove pravice (v nadaljevanju HHO) piše o tem, da so družine visokih funkcionarjev v RSK že tedne pred operacijo vozile svoje materialne stvari v ZRJ. Prav tako je SVK samo 10 dni pred Nevihto razširila lokalno cesto pri kraju Srb, ki bo imela v naslednjih dneh velik pomen pri evakuaciji in umiku. (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 199) Ob omenjenih dogodkih so imele hrvaške vojaške in policijske enote relativno lahko nalogo, tako so 5. avgusta, v korakale v prazen in opuščen Knin (Barić 2004, 455).

6.3 ODNOS HRVAŠKIH OBLASTI OB EKSODUSU

Hrvaške oblasti so ob začetku operacije Nevihta objavile, da naj civilno prebivalstvo, ki ni aktivno sodelovalo v uporabi, ostane v svojih domovih in pričaka na prihod hrvaških državnih organov (Barić 2004, 456). Kljub pozivu so bili mnogi neposredno ob začetku operacije glede hrvaškega predsednika Tuđmana mnenja, da le-ta ni bil iskren. Tuđman se je vseskozi trudil za doseg, ki bi zmanjšal število Srbov, še posebej krajiških Srbov, saj so bili moteč element v političnem in družbenem smislu (Hribernik 2013, 381).

Hrvaška je ob operaciji uporabljala metode psihološkega bojevanja s ciljem vnašanja panike med enote SVK in pozivala civilno prebivalstvo, da zapusti svoje domove in gre v begunstvo. O tem govorijo dve vrsti letakov, ki sta bili iz letal Hrvaške vojske odvrženi na območje RSK in ki ljudi pozivajo k evakuaciji v vnaprej določenih smereh. Prav ti letaki so bili kasneje uporabljeni kot dokaz v razpravah o organiziranem etničnem čiščenju (Barić 2004, 456). Močno topniško in raketno obstreljevanje mest in vasi na območju RSK je prav tako imelo velik psihološki učinek. Po poročilu UNCRO je bilo mesto Knin obstreljevano vsakih pet minut, pri tem pa je bilo poleg vojaških ciljev uničenih veliko civilnih objektov na obrobju mesta kot tudi v samem centru mesta. Na udaru so se našle tudi šole in mestna bolnišnica (Sekulić 2001; Nišić 2012).

Hrvaškim oblastem je odgovarjalo, da Srbi v čimkrajšem času zapustijo prostor RH, o čemer govori podatek, da so bile formirane poti, ki so preko Srba in preko Dvora vodile v RS. Kljub temu pa tega dejanja ne bi mogli realizirati v tej meri, če ne bi prišlo do odločitve o evakuaciji iz lastnih vrst (Barić 2004, 458).

6.4 POSLEDICE OPERACIJE NEVIHTA

6.4.1 Vojaške žrtve

V podatkih o številu mrtvih pripadnikov hrvaških enot ni veliko odstopanj. Po Marijanu je imelo ZP Split 5 mrtvih in 21 ranjenih, ZP Gospić 68 mrtvih in 298 ranjenih (vključujoč specialne enote MNZ), ZP Karlovac 33 mrtvih in 262 ranjenih, od tega 106 težje, ZP Zagreb 80 mrtvih, 380 ranjenih in 16 pogrešanih, ZP Bjelovar, pa je imelo 8 mrtvih in 42 ranjenih pripadnikov. Tako je skupno število 194 mrtvih, 1003 ranjenih ter 16 pogrešanih pripadnikov vojaških ali policijskih enot (Marijan 2007, 75–118). Po Hriberniku so hrvaške izgube znašale

196 mrtvih, 1100 ranjenih (572 težje in 528 lažje), trije so bili zajeti, 15 pogrešanih (Hribernik 2013, 378).

Podatki o vojaških žrtvah na srbski strani se med seboj zelo razlikujejo. Veritas daje v svojem obnovljenem poročilu iz leta 2014 podatke o številu umrlih pripadnikov SVK 641 ter umrlih v policijskih enotah RSK 11. Od tega števila jih je 358 izgubilo življenje v borbenem delovanju, po predaji in po odvzemu prostosti jih je bilo ubitih najmanj 207, 32 pripadnikov je izgubilo življenje zaradi delovanja artilerije in letalstva, ostali pa so umrli zaradi posledic ran v bolnišnicah. Trenutno se nahaja na seznamu 272 pogrešanih pripadnikov SVK in 8 pripadnikov policijskih enot RSK (Štrbac 2014). Po Hriberniku je bilo število ranjenih pripadnikov SVK in policijskih enot 2000, življenje pa je izgubilo tudi nekaj vojakov misije UNCRO (Hribernik 2013, 378).

6.4.2 Civilne žrtve

Večje od števila vojaških žrtev je število civilnih žrtev na srbski strani. Vsi civilisti niso umrli neposredno v času izvajanja operacije. Približno 8500 starejših oseb, ki se niso evakuirale z ostalim prebivalstvom, je tudi več mesecev po uradnem zaključku operacije postalo žrtev hrvaških enot ali civilistov hrvaške narodnosti, ki so ropali in požigali vasi (Hribernik 2013, 381).

Civilnih žrtev, ki so na Veritasovem seznamu umrlih ali pogrešanih, je 1200, kar je 65 % vseh žrtev na srbski strani v operaciji Nevihta. Najbolj skrb vzbujajoč pa je podatek, da so hrvaške uniformirane enote neposredno ubile kar 1058 civilistov. Ostali so umrli od delovanja artilerije in letalstva, nekaj pa jih je umrlo v nepojasnjenih okoliščinah. Poleg omenjenih žrtev pa so se dogajale še smrti, ki niso bile direktno povezane z operacijo, tako so starejši ljudje v koloni umirali zaradi naravne smrti (6), samomorov (6) in prometnih nesreč (Štrbac 2014).

Do leta 2014 je bilo pokopanih 930 žrtev. Od tega 333 žrtev še vedno ni identificiranih.. 849 jih je bilo ekshumiranih iz skupnih grobov, 32 iz posameznih grobov ter 325 žrtev iz t. i. vrtnih grobov, ki so se nahajali zraven prebivališč žrtev. Veritas ocenjuje, da RH zavira proces ekshumacije in identifikacije žrtev zaradi njenega ugleda v mednarodni skupnosti ter ker bi izkop žrtev v velikem številu lahko vplival na izid sodbe hrvaškimi generalom pred haaškim sodiščem (Štrbac 2014).

6.4.3 Izselsjevanje

Po podatkih HHO je v operaciji Nevihta in neposredno po operaciji ozemlje RSK zapustilo okoli 200.000 oseb srbske narodnosti. Po uradnih podatkih hrvaške vlade z dne 21. avgusta 1995 je bilo to število 154.079, vendar pa tu ni zajeto število oseb, ki so se še mesece po operaciji umikale na ozemlje RS ali ZRJ (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 20). Srbska politična oblast navaja število, ki dosega 300.000 pregnanih oz. izseljenih oseb tekom ali neposredno po akciji Nevihta (Glasilo Hrvatskih branitelja 2015).

Kljub razglasu in pozivu predsednika Hrvaške za obstanek ljudi, ki niso imeli povezave z uporom, so se ljudje zaradi različnih groženj in maltretiranja naposled odločili, da zapustijo Hrvaško in skupaj z ostalimi odidejo v ZRJ ali RS. Izjava prebivalca Knina govori, da se je po hrvaškem zavzetju Knina odločil ostati. Po nekaj dneh so v stanovanje vstopili trije vojaki in mu grozili z ubojem, ker se ni odločil oditi z ostalimi. Poleg tega so mu odtujili osebni avtomobil ter vrečo za spanje. Dogodek je prijavil policiji, še isti dan pa vstopijo v njegovo stanovanje isti trije vojaki, ga fizično napadejo ter mu dajo nekakšno zadnjo priliko, da se izseli. Drugi dan se je zglasil v bazi UNCRO, nato pa še z drugimi zapustil Knin (Dušan Drpa v Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 22). Takšnih dogodkov je bilo več, zato lahko sklepamo, da so se tudi tisti, ki se sprva niso odločili za evakuacijo, zaradi lastne varnosti in strahu kasneje odločili oditi.

V oporišče UNCRO v Kninu se je zateklo več kot 1000 oseb, te osebe pa so skupaj z osebami iz oporišč v Zadru, Sinju in Šibeniku preselili v ZRJ. To preseljevanje se je dogajalo še mesece po operaciji (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 22–29).

6.4.4 Ropanja, kraje in uničevanje premične in nepremične lastnine

Do 16. oktobra 1995 je policija dobila 1996 prijav zaradi kraja in požiganj. Vložili so prijavo zoper 751 oseb, prijetih pa je bilo 17 oseb (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 103). Po Hriberniku je šlo za načrtovane akcije, ki so preprečevale prihod beguncev nazaj, deloma pa za posamezna maščevanja, ki jih je hrvaška oblast tolerirala celo do tedaj, ko so bili storilci zaprti, sojenje pa se je spremenilo v farso (Hribernik 2013, 382). Na začetku, neposredno po operaciji, so kraje izvajale vojaške in policijske enote, kasneje pa vsi ostali prebivalci okoliških krajev. Po podatkih UNPROFOR je bilo na območju RSK popolnoma uničenih in zažganih 22.000 hiš in objektov. Tiste hiše, ki prej še niso bile uničene, so bile sedaj popolnoma uničene in neprimerne za naselitev. Po poročilu je bila ukradena in

odpeljana vsa premična lastnina, ukraden je celotni živinski fond, kanalizacijsko omrežje, električno in vodovodno omrežje (v krajih, ker so imeli to infrastrukturo) pa je bilo v veliki meri uničeno, uničeni pa so bili tudi drugi objekti kulturnega in socialnega pomena, kot so knjižnice, kulturni domovi in šole. Večina pravoslavnih verskih objektov je ostala celih, notranji inventar pa je bil v večini primerov pokraden ali uničen (Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava 2001, 129).

7 ZAKLJUČEK Z VERIFIKACIJO HIPOTEZ

V diplomskem delu sem opravil študijo, ki se je nanašala na problematiko branjenja RSK in s končnim eksodusom ali zapustitvijo države Hrvaške. Državo je namreč zapustilo 250.000 prebivalcev srbske narodnosti, ki so pred tem živeli na prostoru, zajetem v raziskavo. Za izselitev sta bili ključni dve operaciji. Prva je bila operacija Blisk, celotno območje Zahodne Slavonije, s tem dogodkom pa se je izselilo več kot 15.000 oseb srbske narodnosti. Operacija Nevihta je bila druga operacija, ki je bila ključna za raziskavo, bila je precej obsežnejša, prostor je bil prav tako obsežnejši, z njo pa se je izselilo iz Hrvaške več kot 200.000 oseb srbske narodnosti. Izven operacij so se Srbi prav tako v tem obdobju izseljevali iz drugih delov Hrvaške na prostor RSK oziroma v ZRJ. Tudi s prostora RSK je veliko oseb, predvsem mladih, zaradi neperspektivnosti in težke ekonomske slike že pred koncem vojne odšlo v ZRJ ali v druge države sveta. Zaradi obsežnosti raziskave pa sem se osredotočil le na omenjeni operaciji in eksodus, povezan z njima.

Raziskovalni vprašanji sta bili zastavljeni z mero kritičnosti do oblasti samooklicane SAO Krajine oziroma kasneje RSK in usmerjeni na iskanje vzrokov, zaradi katerih le-ta za svoje ljudstvo ni uspela ustvariti boljših pogojev v diplomatskem smislu in mirno rešiti vprašanja. Nikakor pa se ne sme pozabiti želje hrvaškega nacionalistično usmerjenega političnega vrha za dokončno rešitev srbskega vprašanja na Hrvaškem, kjer so videli Srbe kot faktor nestabilnosti v državi. Vprašljiva je tudi želja hrvaške diplomacije za rešitev vprašanja na drugačen način, še posebej na koncu leta 1994 ter na začetku 1995, ko je bilo jasno, da je Hrvaška popolnoma sposobna s svojimi vojaškimi silami končati vojno. Prav tako se je tudi politični vrh RSK obnašal zelo neavtonomno in nesamostojno, poslušal in sprejemal pa je le ukaze in navodila iz Beograda, zaradi tega dejstva je bilo reševanje konflikta oteženo, v kolikor ni bilo v interesu z režimom ZRJ. Da pa režim Slobodana Miloševića ni imel veliko posluha za Srbe v Hrvaški, se strinja več raziskovalcev na tem področju. Marijan govori celo o tajnih dogovorih med Slobodanom Miloševićem in Franjem Tuđmanom o t. i. humanem preseljevanju, v katerem se osebe hrvaške nacionalnosti, izseljene iz RS, naselijo na območju RSK, Srbi iz RSK pa se naselijo na Kosovu in Metohiji in tako statistično okrepijo srbsko populacijo v tej pokrajini (Marijan 2007, 24).

Raziskovalni postavki sta bili:

- SVK je bila leta 1995 šibkejša v primerjavi s takratnimi hrvaškimi oboroženimi silami. Njena taktična in operativna sposobnost je bila zelo omejena, ker posledično ni bila sposobna zaščititi srbskega prebivalstva, so se prebivalci zaradi strahu pred maščevanjem hrvaške vojske izselili.
- Ukaz o kolektivni evakuaciji celotnega prebivalstva je izdalo politično vodstvo RSK. S tem predpostavimo, da je vodstvo RSK želelo izvršiti pritisk na politično vodstvo ZRJ, da direktno vojaško posežejo v konflikt.

Za prvo raziskovalno vprašanje sem uporabil metodo primerjalne analize, kjer sem primerjal moč obeh oboroženih sil in ugotovil, da je bila hrvaška premoč v razmerju ljudstva 3 : 1, ostala vojna tehnika, kot so število tankov, ostalih oklepnih vozil, število topov, število letal in helikopterjev, je bila bolj izenačena, vendar še vedno v prid hrvaškim enotam. Pri taktični in operativni sposobnosti mi je zelo pomagala knjiga Knin je pao u Beogradu, delo generalmajorja Milisava Sekulića, ki je bil v času vojne v vrhovnem štabu SVK. Vojska krajiških Srbov je prvi dan operacije še držala položaje, kasneje pa so začelai vladati razsulo in kaos ter množične dezertacije in neizvajanja ukazov. Za to pa je v veliki meri kriv ukaz o evakuacij Severne Dalmacije in južnega dela Like, ki sta ga objavila predsednik države in vrhovni štab SVK. Vojaki, ki so imeli družine neposredno na območjih izvajanja borbenih dejstev, so hiteli s frontne linije kljub grožnji nadrejenih s streljanjem dezertarjev, kar je s sociološkega stališča povsem razumljivo, kajti za izvajanje evakuacijske premestitve z motornimi vozili so bili prav ti ključnega pomena. Da je bil strah pred maščevanjem hrvaških enot kot tudi civilistov upravičen, nam govorijo zapisi prič, ki jih hrani Dokumentacijsko informativni center Veritas, in govorijo o ubijanju, požigih, krajah, ki so se dogajale še dolgo po končani operaciji, v to pa so bili vpleteni tudi hrvaški varnostni organi, ki bi morali zaščititi omenjeno območje. Ob predpostavki vseh naštetih dejstev prvo hipotezo **potrjujem**.

Drugo raziskovalno vprašanje postavlja domnevo, da je vodstvo RSK hotelo z velikim valom beguncev ustvariti begunsko krizo v ZRJ, s tem pa bi država iz notranjevarnostnih razlogov posegla direktno v konflikt na hrvaškem teritoriju. Vodstvo RSK, predsednik Milan Martić in načelnik generalštaba Mile Mrkšić, so izdali ukaz o evakuaciji prebivalstva. V literaturi sem našel podatke, da so visoki državniki in osebe v povelju že tedne pred operacijo Nevihta umaknili svoje družinske člane na varno v ZRJ z vso materialno lastnino. Poleg tega je tudi SVK nekaj dni pred operacijo razširila regionalne ceste, pri čemer se poraja vprašanje, ali so

načrtovali umik takšnih razsežnosti. Kljub temu pa prebivalstvo ni točno vedelo, do kam jih bo pripeljala evakuacija, saj so sprva mislili, da se umikajo le nekaj deset kilometrov v notranjost, dokler SVK ne stabilizira linije obrambe. Menim, da za potrditev tega raziskovalnega vprašanja, da je vodstvo RSK hotelo z evakuacijo prisiliti vodstvo ZRJ v vojaško akcijo proti RH, ni dovolj podatkov oziroma v kolikor obstajajo, niso znani javnosti. Na podlagi zelo okrnjenih in nejasnih podatkov je drugo raziskovalno vprašanje **ovrženo**.

V diplomski nalogi sem prvo raziskovalno vprašanje dokazal in tako sprejel zastavljeno hipotezo, na drugo raziskovalno vprašanje pa je bilo nekoliko težje odgovoriti, relevantnih podatkov, ki bi mi pomagali, pa ni na voljo, zato sem raziskovalno vprašanje oz. hipotezo ovrigel.

Profesor dr. Žabkar je v zasebnem pogovoru dejal: »Vojna je vedno dvoboj vsaj dveh strani in zato se mora obema stranema pazljivo prisluhnuti.« Skozi celotno delo sem se trudil uporabljati čim več enakovrednih virov srbske in hrvaške strani, s tem pa sem poskušal izključiti favorizacijo ene od strank v spopadu.

8 LITERATURA

1. Badinterjeva arbitražna komisija. 1992. *Conference on Yugoslavia arbitration commission: opinions on questions arising from the dissolution of Yugoslavia 1992*. Dostopno prek: http://www.pf.uni-lj.si/media/skrk_mnenja.badinterjeve.arbitrazne.komisije.1_.10.pdf (16. april 2016).
2. Barić, Nikica. 2004. Je li 1995. godine Hrvatska počinila "etničko čišćenje" Srba?. *Časopis za suvremenu povijest* 36(2). Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/744> (23. maj 2016).
3. Blic. 2011. *Amerikanci i Francuzi pripremali "Oluju" sa hrvatskom vojskom*. Dostopno prek: <http://www.blic.rs/vesti/tema-dana/amerikanci-i-francuzi-pripremali-oluju-sa-hrvatskom-vojskom/nr614e4> (12. julij 2016).
4. Bobetko, Janko. 1996. *Sve moje bitke*. Zagreb: Vlastita naklada.
5. Domovinski rat. 2015. *Srpska vojska Krajine – SVK*. Dostopno prek: <http://domovinskirat.info/tag/srpska-vojska-krajine> (15. julij 2016).
6. *Državni zavod za statistiku*. Dostopno prek: <http://www.dzs.hr> (12. julij 2016).
7. Fanfo. 2010a. *Osloboditeljska akcija Bljesak – prvi dio*. Dostopno prek: <http://fanfo.org/2010/12/13/osloboditeljska-akcija-bljesak-%E2%80%93-prvi-dio/> (12. julij 2016).
8. --- 2010b. *Osloboditeljska akcija Bljesak – četvrti dio*. Dostopno prek: <http://fanfo.org/2010/12/13/osloboditeljska-akcija-bljesak-%E2%80%93-cetvrti-dio> (13. julij 2016).
9. Glasilo Hrvatskih branitelja 2015. *Vučić: Tko je bio agresor u Oluji i protjerao 300.000 Srba iz Hrvatske?*. Dostopno prek: <http://portal.braniteljski-forum.com/vijesti/vucic-tko-je-bio-agresor-u-oluj-i-protjerao-300-000-srba-iz-hrvatske> (17. julij 2016).

10. Glenny, Misha. 2001. *The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers*. New York: Penguin Books.
11. Hribernik, Miro. 2013. *Vojna na Hrvaškem 1990-1995*. Doktorska disertacija. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
12. Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava. 2001. *Vojna operacija »Oluja« i poslije*. Dostopno prek: <http://snv.hr/oluj-a-u-haagu/media/sg1/sg1-04-vojna-operacija-oluj-a-hr.pdf> (25. julij 2016).
13. ICTY. 2004. *Croat Generals On Trial At The Hague Tribunal*. Dostopno prek: http://mprofaca.cro.net/operation_storm.html (14. junij 2016).
14. --- 2007. *Summary of judgement for Milan Martić*. Dostopno prek: <http://www.icty.org/x/cases/martic/press/en/PR1162a%20Summary%20of%20Judgement%20for%20Milan%20Mart.pdf> (12. junij 2016).
15. Javorović, Božidar. 1995. *Velikosrpska najezda i odbrana Hrvatske*. Zagreb: Defimi.
16. Laušić, Ante. 1991. Iz povijesti folksdojčera i njihova egzodusa na tlu Jugoslavije. *Migracijske i etnične teme* (7) 2. Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/127433> (3. avgust 2016).
17. Marijan, Davor. 2007. *Oluja*. Dostopno prek: <http://www.centardomovinskograta.hr/pdf/izdanja2/Oluja.pdf> (1. julij 2016).
18. Marković, Zvezdan. 2007. *Jugoslovanska ljudska armada*. Ljubljana: Defensor.
19. Mazower, Mark. 2008. *Balkan: Od konca Bizanca do danes*. Ljubljana: Krtina.
20. Meier, Viktor. 1996. *Zakaj je razpadla Jugoslavija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

21. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. 2010. *Vojno redarstvena operacija »Bljesak«*. Dostopno prek: <https://www.morh.hr/hr/15-obljentnica-vro-bljesak/operacija-bljesak.html> (2. junij 2016).
22. Ministarstvo unutranjih poslova. 2011. *Policija u Domovinskom ratu 1990 – 1991*. Dostopno prek: http://www.mup.hr/UserDocsImages/Glasilo%20MUP/2010/prilog_42.pdf (2. junij 2016).
23. Minority rights group international. 2003. *Minorities in Croatia*. Dostopno prek: <http://www.minorityrights.org/download.php?id=122> (5. julij 2016).
24. Nišić, Stanko. 2012. *Hrvatska Oluja: Dokumenti*. Beograd: Knjiga-komerc.
25. Oblak, Saša. 2010. *Eksodus narodnih manjšin (s posebnim poudarkom na prikazu množičnih izselitev iz slovenskega poselitvenega prostora v obdobju 1939–1954)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
26. Odbrambeno – otačbinski rat 91-95. 2012. 18. *Zapadno-Slavonski korups SVK*. Dostopno prek: http://odbrambeno-otadzbinskirat.blogspot.si/2012/09/18-zapadno-slavonski-korpus-svk_28.html (5. junij 2016).
27. Osredkar, Rado. 2004. *Ekonomski vzroki oboroženega spopada: primer SFRJ*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
28. Pauković, Davor. 2005. *Uspon i pad RSK: dokumenti*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.
29. Petrič, Ernest. 1977. *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Obzorja
30. Pirjevec, Jože. 1995. *Jugoslavija 1918-1992: Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa.

31. Planinić, Silvana. 1992. Krajiško okružno upraviteljstvo (distrikti) i krajiške imovne općine u Hrvatsko-slavonskoj krajini. *Arhivski vjesnik* (34-35). Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/68392> (16. april 2016).
32. Plavša, Jovan. 1997. *Stanovništvo Kninske krajine do pada Republike Srpske Krajine*. Novi Sad: Prirodno - Matematički Fakultet, Institut za Geografiju.
33. Pleša, Josipa. 2015. Oluja - bitka svih bitaka. *Essehist : časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* (7). Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/158135> (12. maj 2016).
34. Rojs, Simona. 2009. *Revitalizacija kriznega območja na primeru Kninske krajine*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
35. Sekulić, Milisav. 2001. *Knin je pao u Beogradu*. Bad Vilbel: Nidda Verlag.
36. Sense Tribunal. 2010. *Kako je Mladić skrivao Francuske pilote*. Dostopno prek: [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)/kako-je-mladic-skrivao-francuske-pilote.25.html?cat_id=1&news_id=8184](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj)/kako-je-mladic-skrivao-francuske-pilote.25.html?cat_id=1&news_id=8184) (8. avgust 2016).
37. *Slovar Slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D13821> (27. avgust 2016).
38. Srpski oklop. 2002. *Tenkovi Srpske vojske Krajine*. Dostopno prek: <http://web.archive.org/web/20040403193231/http://stef124.tripod.com/krajina.htm> (16. julij 2016).
39. Srpski oklop. 2002-2009. *Oklop vojske Srpske Krajine*. Dostopno prek: <http://www.srpskioklop.paluba.info/VRSK/krajina.html> (16. julij 2016).
40. Škiljan, Filip. 2014. Identitet Srba u Hrvatskoj. *Politička misao : časopis za politologiju* 51(2). Dostopno prek: <http://hrcak.srce.hr/126052> (2. avgust 2016).

41. Štrbac, Savo. 2012a. *Srbi po popisu stanovništva u Hrvatskoj*. Dostopno prek: <http://www.veritas.org.rs/savo-strbac-19-12-2012-srbi-po-popisu-stanovnistva-u-hrvatskoj> (27. julij 2016).
42. --- 2012b. *Koliko se Srba vratilo u Hrvatsku*. Dostopno prek: <http://www.veritas.org.rs/koliko-se-srba-vratilo-u-hrvatsku-2> (27. julij 2016).
43. --- 2014. *Žrtve akcije „Oluja“ na srpskoj strani*. Dostopno prek: <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine/zrtve-akcije-oluja-na-srpskoj-strani-2014> (25. julij 2016).
44. Abarim publications. 2002. *The name Exodus in the Bible*. Dostopno prek: <http://www.abarim-publications.com/Meaning/Exodus.html> (25. avgust 2016).
45. Verbinc, Franc. 1968. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
46. Vojna povijest. 2014. *Početak vojno-redarstvene operacije »Bljesak«*. Dostopno prek: <http://vojnepovijest.vecernji.hr/pocetak-vojno-redarsvene-operacije-bljesak-936166> (15. junij 2016).
47. Združeni narodi. Varnostni svet. 1992. *Resolution 752 (1992)*, sprejeta 25. maja 1992. Dostopno prek: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/752\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/752(1992)) (30. april 2016).